

ฎีกาวิเคราะห์

ชวิน อุณหัทร*

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2131/2560 (การชำระหนี้ดอกเบี้ยเกินอัตรา)

คำพิพากษาศาลฎีกาที่นำมาวิเคราะห์ ได้แก่ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2131/2560 ซึ่งเป็นคำพิพากษาที่มีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการเรียกดอกเบี้ยเงินกู้ยืมเกินอัตราและลูกหนี้ได้ชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ไปแล้ว ความว่า

“โจทก์คิดดอกเบี้ยจากจำเลยร้อยละ 1.3 ต่อเดือน หรืออัตราร้อยละ 15.6 ต่อปี ซึ่งเป็นการคิดดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด อันเป็นการฝ่าฝืน พ.ร.บ.ห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 มาตรา 3 ประกอบ ป.พ.พ. มาตรา 654 มีผลให้ดอกเบี้ยดังกล่าวตกเป็นโมฆะ กรณีถือไม่ได้ว่าจำเลยชำระหนี้โดยจงใจฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายหรือเป็นการกระทำอันใดตามอำเภอใจเสมือนหนึ่งว่าเพื่อชำระหนี้โดยรู้อยู่ว่าตนไม่มีความผูกพันตามกฎหมายที่ต้องชำระ อันจะเป็นเหตุให้จำเลยไม่มีสิทธิได้รับทรัพย์สินนั้นคืนตาม ป.พ.พ. มาตรา 407 เมื่อดอกเบี้ยของโจทก์เป็นโมฆะ เท่ากับสัญญากู้ยืมมิได้มีการตกลงเรื่องดอกเบี้ยกันไว้ โจทก์ไม่มีสิทธิได้ดอกเบี้ยก่อนผิดนัด และไม่อาจนำเงินที่จำเลยชำระแก่โจทก์มาแล้วไปหักออกจากดอกเบี้ยที่โจทก์ไม่มีสิทธิคิดได้ จึงต้องนำเงินที่จำเลยชำระหนี้ไปชำระต้นเงินทั้งหมด”¹

การปรับใช้กฎหมายโดยศาลฎีกาดังปรากฏในคำพิพากษาข้างต้นนี้ หากพิจารณาโดยผิวเผินแล้วเสมือนว่าผลแห่งคดีไม่น่าจะมีอะไรผิดแผกไป เพราะผลของคำตัดสินเป็นการคุ้มครองลูกหนี้ซึ่งถูกเจ้าหนี้เรียกดอกเบี้ยในอัตราที่สูงเกินไปกว่าที่กฎหมายกำหนด ศาลจึงตัดสินให้เงินที่ชำระไปแล้วหักออกจากต้นเงินมิใช่ดอกเบี้ยที่เป็นโมฆะเสียเปล่าไปแล้ว อย่างไรก็ตาม ผลของคำพิพากษาดังกล่าวดูเหมือนจะกลับไปกลับหลักกฎหมายที่ศาลฎีกาได้ตัดสินในเรื่องนี้อาไว้ในหลายคดีก่อนที่จะว่า *แม้ดอกเบี้ย*

* อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, นิติศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, LL.M (Thesis), Indiana University – University of Oxford Joint Program in Information Law and Policy, SJD Candidate, Indiana University Maurer School of Law

¹ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2131/2560 สืบค้นได้จาก <http://deka.supremecourt.or.th/search>

เกินอัตราจะตกเป็นโมฆะ หากลูกหนี้ชำระดอกเบี้ยไปก็ไม่ลืทธิได้คืนและจะหักกับต้นเงินก็ไม่ได้ เนื่องจากเป็นการชำระหนี้โดยอำเภอใจตามมาตรา 407² (อาทิ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 99/2515, ที่ 999/2531, ที่ 11645/2554) หรือไม่ก็เป็นการชำระหนี้อันฝ่าฝืนกฎหมายตามมาตรา 411 (เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5926/2533, ที่ 4690/2540) หรือไม่ก็เป็นการชำระหนี้โดยอำเภอใจและฝ่าฝืนกฎหมายด้วยกัน (เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2167/2545, ที่ 670/2549) จึงเป็นกรณีที่น่าพิจารณาว่าคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2131/2560 นี้ ได้กลับหลักกฎหมายในคดีก่อน ๆ จริงหรือไม่ เพียงใด และการปรับใช้กฎหมายมาตรา 407 และ มาตรา 411 มีหลักเกณฑ์อย่างไรกันแน่ และเพื่อให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับผลทางกฎหมายที่เกิดขึ้นจากการทำสัญญากู้ที่มีการคิดดอกเบี้ยเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด กรณีจึงต้องย้อนกลับไปทบทวนตั้งแต่แรกว่ามีผลทางกฎหมายเช่นไร

การทำสัญญาเงินกู้โดยทั่วไป มาตรา 654 กำหนดให้เรียกดอกเบี้ยได้ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี หรือร้อยละ 1.25 ต่อเดือน หากคู่สัญญาตกลงกำหนดอัตราไว้สูงกว่าที่กฎหมายกำหนดย่อมทำให้ข้อตกลงเรื่องดอกเบี้ยเป็นโมฆะเพราะต้องห้ามขัดแย้งตามพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา³ จึงทำให้ข้อตกลงดังกล่าวมีผลเป็นโมฆะตามมาตรา 150 แต่ข้อตกลงเรื่องดอกเบี้ยเป็นโมฆะไปนั้น ก็ไม่กระทบต่อความสมบูรณ์ของข้อตกลงเรื่องเงินต้นอันเป็นหนี้ประธานตามมาตรา 173 ทำให้เจ้าหนี้ยังคงเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้เงินต้นได้ หากมีการผิพนัดเจ้าหนี้ก็สามารถเรียกดอกเบี้ยผิพนัดจากลูกหนี้ได้ตามมาตรา 224 โดยดอกเบี้ยผิพนัดไม่เกี่ยวกับข้อตกลงเรื่องดอกเบี้ยที่ตกเป็นโมฆะไปแต่อย่างใด

ในทางปฏิบัติ การกำหนดดอกเบี้ยเกินอัตรามักเกิดขึ้นและพบเห็นได้โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีการกู้ยืมเงินจากนายทุนนอกระบบการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินที่ถูกควบคุมโดยรัฐ เจ้าหนี้เงินกู้นอกระบบจึงมักจะเรียกร้องอัตราดอกเบี้ยสูง ส่วนลูกหนี้ก็ยอมตกลงในข้อตกลงดอกเบี้ยดังกล่าวเนื่องจากต้องการได้เงินมาใช้สอยและไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ในระบบสถาบันการเงินแหล่งอื่นได้ ปัญหาความไม่สมบูรณ์ของข้อตกลงดอกเบี้ยเงินกู้ยืมจึงมักเกิดขึ้นในสถานการณ์การกู้ยืมเงินนอกระบบเป็นส่วนใหญ่ การพิจารณาผลทางกฎหมายจึงต้องพิจารณาอย่างระมัดระวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อกฎหมายยังคงรับรองให้ข้อตกลงในส่วนเงินต้นสมบูรณ์บังคับได้อยู่ แต่ข้อตกลงในส่วนของดอกเบี้ยจะตกเป็นโมฆะไป กรณีจึงจำเป็นต้องพิจารณาว่ากฎหมายให้ความคุ้มครองลูกหนี้เป็นประการใดในส่วนข้อตกลงที่ตกเป็นโมฆะไปนั้น

กฎหมายได้กำหนดผลของความเป็นโมฆะไว้ในมาตรา 172 ซึ่งกำหนดให้ข้อตกลงที่เป็นโมฆะเสียเปล่ามาตั้งแต่แรกและหากจะต้องมีการคืนทรัพย์สินอะไรกันให้นำเอาหลักกฎหมายว่าด้วยลาภมิควรได้มาใช้บังคับ หลักการทั่วไปของบทบัญญัติว่าด้วยลาภมิควรได้ตามมาตรา 406 วรรคหนึ่งคือ ผู้ที่ได้มาซึ่งทรัพย์สินไม่ว่าโดยการชำระหนี้หรือได้มาด้วยประการอื่นโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายเป็นทางให้บุคคลอีกคนหนึ่งเสียเปรียบจะต้องคืนทรัพย์สินนั้น สำหรับข้อยกเว้นที่จะไม่ต้องคืนทรัพย์สิน ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 407 ถึง มาตรา 411 ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ ตามแนวคำพิพากษาศาลฎีกาในคดี

² การกล่าวอ้างเลขมาตราให้หมายถึงมาตราในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เว้นแต่จะกล่าวไว้เป็นอย่างอื่น

³ ปัจจุบันพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2475 ได้ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พ.ศ. 2560 แล้ว หากแต่หลักการการห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรายังคงเดิม

ก่อน ๆ ที่ผ่านมา ศาลฎีกาได้หยิบยก มาตรา 407 และมาตรา 411 มาอ้างเป็นเหตุให้การชำระดอกเบี้ยในส่วนที่เป็นโมฆะลูกหนี้จะเรียกคืนไม่ได้และจะหักออกจากต้นเงินก็ไม่ได้เช่นกัน

ปัญหาจึงมีอยู่ว่า กรณีใดจึงปรับใช้มาตรา 407 กรณีใดจึงปรับใช้มาตรา 411 และกรณีใดจึงปรับใช้ทั้งสองมาตราประกอบกันได้ ดังที่กล่าวข้างต้น ทั้งมาตรา 407 และ มาตรา 411 ต่างเป็นข้อยกเว้นที่ผู้ได้ลาภมิควรได้จะไม่ต้องคืนทรัพย์สินที่ได้รับไป ผลทางกฎหมายของทั้งสองมาตราจึงเหมือนกันคือ จะเรียกเอาสิ่งที่ชำระหนี้ไปแล้วคืนไม่ได้ กรณีจึงกล่าวได้ว่า ถ้ากรณีข้อเท็จจริงต้องด้วยบทบัญญัติมาตราใดมาตราหนึ่ง ก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้ผู้ชำระหนี้ไปไม่สามารถเรียกคืนทรัพย์สินได้ ทั้งนี้โดยไม่ต้องคำนึงว่ากรณีดังกล่าวจะต้องห้ามมิให้เรียกคืนโดยผลของบทบัญญัติอีกมาตราหนึ่งหรือไม่

ความในมาตรา 407 กำหนดเป็นกรณีการที่บุคคลชำระหนี้ไปโดยใจสมัคร ทั้งรู้ว่าย่อมตนไม่มีความผูกพันที่จะต้องชำระ “แม้ดูจะไม่เป็นการให้โดยเสนหาแต่พอถือได้ว่ามีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน” จึงไม่ควรเรียกทรัพย์สินคืนได้⁴ การปรับใช้มาตรานี้จะต้องดูที่ความเข้าใจของผู้ชำระหนี้ หากผู้ชำระหนี้มีความสำคัญผิดไม่ว่าจะในข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมาย ทำให้ตนชำระหนี้ไป กรณีจะถือเป็นการชำระหนี้ตามอำเภอใจตามมาตรานี้ไม่ได้⁵ หน้าที่ในการนำสืบให้เห็นว่าผู้ชำระหนี้ได้ชำระหนี้ตามอำเภอใจเป็นหน้าที่ของผู้รับลาภมิควรได้ซึ่งเป็นผู้ยกข้อต่อสู้ว่าผู้ชำระหนี้กระทำโดยอำเภอใจ หากไม่สามารถนำสืบได้เป็นที่พอใจ ผู้รับลาภมิควรได้จำต้องคืน⁶ หากนำหลักกฎหมายดังกล่าวมาพิจารณาปรับใช้กับคดีเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา จึงกล่าวได้ว่า ถ้าผู้ชำระหนี้รู้ว่าดอกเบี้ยเกินอัตราแล้วยังชำระดอกเบี้ยไปย่อมเป็นการชำระหนี้ตามอำเภอใจตามมาตรา 407 แต่ถ้าผู้ชำระหนี้ถูกบีบคั้นหรือข่มขู่ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้จำยอมต้องชำระหนี้ไปแล้ว น่าจะถือไม่ได้ว่าเป็นการชำระหนี้ตามอำเภอใจ ดังนั้นหากตามความเข้าใจของลูกหนี้คือ ดอกเบี้ยที่ตกลงกันเป็นอัตราที่เรียกกันได้ตามกฎหมายแม้ความเป็นจริงจะเป็นอัตราที่ต้องห้ามและตกเป็นโมฆะเสียแล้ว แม้ลูกหนี้ชำระเงินในส่วนดอกเบี้ยนั้นไป ลูกหนี้ย่อมอ้างได้ว่าตนไม่ได้ชำระหนี้ตามอำเภอใจแล้ว

สำหรับมาตรา 411 มุ่งป้องกันการกระทำที่ฝ่าฝืนกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน โดยกำหนดให้การชำระหนี้ที่ฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีไปนั้น ไม่อาจเรียกคืนได้⁷ การที่ข้อตกลงต้องห้ามตามกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีย่อมตกเป็นโมฆะตามมาตรา 150 หากมีการชำระหนี้ในการเหล่านั้นย่อมจะเรียกคืนไม่ได้ แต่การตกเป็นโมฆะในกรณีอื่นที่ไม่ใช่เหตุต้องห้ามตามกฎหมายหรือฝ่าฝืนศีลธรรมอันดี ผู้ชำระหนี้⁸ ย่อมสามารถเรียกทรัพย์สินคืนได้ไม่ต้องห้ามตามมาตรา 411

⁴ จิตติ ดิงศภัทย์ แก้ไขเพิ่มเติมโดยเชมภูมิ ภูมิถาวร, ชวิน อุ่นภัทร, และอำนาจ ตั้งศิริพิมาน, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรียงมาตรา ว่าด้วยจัดการงานนอกสั่ง ลาภมิควรได้ ละเมิด บรรพ 2 มาตรา 395-452 (กรุงเทพฯ : กองทุนศาสตราจารย์จิตติ ดิงศภัทย์, 2557), น. 34-35

⁵ เพิ่งอ้าง, 35

⁶ วาริ นาสกุล ปรับปรุงโดย จริญญา ภักดีนากุล, คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด จัดการงานนอกสั่ง ลาภมิควรได้, (กรุงเทพฯ : จีรรัชการพิมพ์, 2553) น. 350

⁷ จิตติ ดิงศภัทย์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4, น. 45

⁸ แม้ถ้อยคำของมาตรา 411 จะใช้คำว่า ชำระหนี้ แต่เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าหนี้ตามกฎหมายไม่มีเพราะตัวมูลแห่งหนี้ นั้นไม่มีอยู่ เนื่องจากตกเป็นโมฆะไปเสียแล้ว (ดู ประสิทธิ์ โสวิไลกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จัดการงานนอกสั่ง ลาภมิควรได้, พิมพ์ครั้งที่ 3 (นิติธรรม : กรุงเทพฯ, 2557), น. 93

(แต่อาจต้องห้ามตามมาตราอื่น เช่น มาตรา 407 ดังที่ได้อธิบายไปข้างต้น) ในเมื่อการเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราได้ถูกบัญญัติห้ามไว้ในพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราฯ โดยชัดแจ้ง ทำให้อาจพิจารณาได้ว่าการชำระหนี้ดอกเบี้ยที่ต้องห้ามดังกล่าวในทุกกรณีย่อมต้องด้วยบทบัญญัติมาตรา 411 กล่าวคือ เป็นการชำระหนี้ที่เป็นการอันฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมาย

กรณีนำพิจารณาต่อไปว่า ในการปรับใช้มาตรา 411 เพื่อจำกัดสิทธิในการเรียกเงินที่ลูกหนี้ชำระไปคือนั้น จะต้องคำนึงถึงข้อสำคัญของลูกหนี้ผู้ชำระหนี้หรือไม่อย่างไร เพราะมาตรา 411 ดังกล่าวมิได้บัญญัติเงื่อนไขที่ว่า ผู้ชำระหนี้จะต้องรู้ว่าการที่ตนได้ชำระหนี้ไปนั้นเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายหรือขัดต่อศีลธรรมอันดีด้วยหรือไม่ ในกรณีเช่นนี้ ผู้ชำระหนี้จะกล่าวอ้างการไม่รู้กฎหมายมาปฏิเสธการต้องห้ามเรียกทรัพย์สินตามมาตรา 411 ได้หรือไม่ เพียงใด ในกรณีดังกล่าวนี้ผู้เขียนเห็นว่าการชำระดอกเบี้ยเกินอัตราแม้จะไม่เป็นการทำไปโดยอำเภอใจตามมาตรา 407 เพราะลูกหนี้ไม่รู้ถึงการไม่มีหนี้ของตนต้องชำระและกฎหมายถือเอาตามความเข้าใจแท้จริงของผู้ชำระหนี้ หากแต่การชำระหนี้ดอกเบี้ยเกินอัตราดังกล่าว ยังเป็นการชำระหนี้โดยฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายตามมาตรา 411 อยู่นั่นเอง เพราะการชำระหนี้ดอกเบี้ยเกินอัตราดังกล่าวยังเป็นการชำระหนี้ที่ฝ่าฝืนข้อที่กฎหมายห้ามไว้โดยชัดแจ้ง ปัญหาจึงมีว่าลูกหนี้จะยกความไม่รู้กฎหมายมากล่าวอ้างเพื่อปฏิเสธการถูกจำกัดสิทธิตามมาตรา 411 ได้หรือไม่ กรณีนี้ หากจะตีความว่าการชำระหนี้ในส่วนของดอกเบี้ยเกินอัตราทุกกรณีเป็นการชำระหนี้ที่ฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายและยึดถือข้อความตามมาตรา 411 เป็นสำคัญ ย่อมไม่อาจเกิดกรณีที่ลูกหนี้ผู้ชำระหนี้ไปจะสามารถเรียกเงินที่ชำระคืนได้เลย แต่หากยอมให้ลูกหนี้สามารถกล่าวอ้างความไม่รู้กฎหมายหรือไม่รู้ข้อต้องห้ามเรื่องอัตราดอกเบี้ยมาเพื่อปฏิเสธการปรับใช้มาตรา 411 ได้แล้ว ข้อต่อสู้ของลูกหนี้ดังกล่าวย่อมเป็นอย่างเดียวกันกับการปฏิเสธการบังคับใช้มาตรา 407 ทั้งที่ข้อต่อสู้ดังกล่าวไม่ได้ปรากฏให้เห็นในมาตรา 411 อย่างกรณีปรากฏให้เห็นในมาตรา 407 แต่อย่างใด อีกทั้งกฎหมายย่อมมิได้ประสงค์ให้การใช้การไม่รู้ข้อต้องห้ามตามกฎหมายดังกล่าวอ้างเป็นเหตุปฏิเสธการปรับใช้ทั้ง มาตรา 407 และมาตรา 411 พร้อมกัน เพราะทั้งสองมาตรามุ่งหมายใช้กับกรณีที่ต่างกัน นอกจากนี้ ยังเป็นการตีความที่ขัดกับหลักการสำคัญที่ว่า ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัวอีกด้วย

ในกรณีลูกหนี้เงินกู้โดยทั่วไปมีกฎหมายกำหนดชัดเจนว่าดอกเบี้ยเงินกู้ที่จะเรียกกันต้องไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี การที่ลูกหนี้ปฏิเสธการปรับใช้มาตรา 411 โดยอ้างว่าตนไม่รู้ถึงข้อกฎหมายเรื่องดอกเบี้ยเกินอัตราดังกล่าวย่อมฟังไม่ขึ้นเพราะเป็นข้อกฎหมายที่รู้กันโดยทั่วไปและแม้ลูกหนี้ไม่รู้ข้อกฎหมายนั้นจริง ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว ทำนองเดียวกับการที่บุคคลไม่อาจปฏิเสธว่าไม่รู้ว่าการขนส่งยาเสพติดเป็นการผิดกฎหมาย⁹ การยอมชำระหนี้ดอกเบี้ยที่คิดคำนวณกันเกินอัตราให้แก่เจ้าหนี้แม้จะไม่ใช้การชำระหนี้ตามอำเภอใจตามมาตรา 407 ก็ย่อมเป็นการชำระหนี้ที่ฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายตามมาตรา 411 อยู่นั่นเอง

⁹ ขอนี้ยังอ้างได้แย้งกันต่อไปได้อีกว่าการห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราและกำหนดอัตราดอกเบี้ยไว้อาศัยเหตุผลในทางเทคนิคซึ่งจะมุ่งหวังให้คนทั่วไปรู้โดยทั่วไปอย่างกรณีขนส่งยาเสพติดหรือความที่ต้องห้ามตามกฎหมายในกรณีอื่น ๆ ไม่ได้

ศาสตราจารย์จิติ ดิงศภัทัย ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่ากรณีชำระหนี้ดอกเบี้ยเกินอัตรา แม้ศาลจะพิจารณาโดยปรับใช้มาตรา 407 แต่ “กรณีเช่นนี้น่าจะเป็นเรื่องต้องห้ามตามมาตรา 411 มากกว่า”¹⁰ กล่าวคือ แท้จริงแล้วมาตรา 407 อาจมิใช่บทบัญญัติที่ควรนำมาใช้บังคับกับกรณีชำระหนี้ดอกเบี้ยเกินอัตรานี้ แต่เป็นกรณีมาตรา 411 เสียมากกว่า ซึ่งน่าขบคิดเช่นเดียวกับการนำมาตรา 407 มาพิจารณาและปรับใช้ด้วยกันนั้น ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของบทบัญญัติเช่นนั้นหรือไม่

อย่างไรก็ตาม มิใช่ว่า มาตรา 411 จะถูกนำมาปรับใช้อย่างเด็ดขาดเพื่อจำกัดสิทธิของลูกหนี้ผู้ชำระหนี้เพื่อมิให้เรียกเงินที่ตนชำระไปโดยฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายหรือศีลธรรมฯ คิน โดยที่ลูกหนี้ไม่อาจยกข้อต่อสู้ใด ๆ ได้ ในทุกกรณี โดยผู้เขียนเห็นว่าการตีความมาตรา 411 ควรจะต้องสอดคล้องกับการตีความมาตรา 150 อันเป็นบทบัญญัติที่เป็นเหตุแห่งความเป็นโมฆะของข้อตกลงเรื่องดอกเบี้ยที่ต้องห้ามขัดแย้งตามกฎหมาย และเมื่อพิจารณาถ้อยบัญญัติมาตรา 411 ให้ถี่ถ้วนจะพบว่ามาตราดังกล่าวมีลักษณะถ้อยบัญญัติที่คล้ายคลึงกับมาตรา 150 ซึ่งกำหนดให้การที่มีวัตถุประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย หรือฝ่าฝืนต่อศีลธรรมอันดี หรือความสงบเรียบร้อยของประชาชนเป็นโมฆะ การเป็นโมฆะที่ว่านี้จะต้องพิจารณาถึงความรู้หรือเจตนาอันมุ่งหมายต่อสิ่งที่กฎหมายห้ามร่วมกันของคู่กรณีด้วย หากคู่กรณีฝ่ายหนึ่งไม่ทราบถึงหรือมิได้มุ่งหมายถึงสิ่งที่กฎหมายห้าม หากแต่เข้าใจว่าการนั้นมีได้ขัดต่อกฎหมาย แม้เขาจะรู้ข้อกฎหมายที่ห้ามนั้น ก็ไม่อาจถือว่าเป็นการทำนิติกรรมหรือสัญญาที่มีวัตถุประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมาย หรือฝ่าฝืนต่อศีลธรรมอันดี หรือความสงบเรียบร้อยของประชาชน การดังกล่าวมิได้ตกเป็นโมฆะ เช่น ก จำ ก ข ขนส่งสินค้า ข ไม่ทราบว่าในสินค้านั้นมียาเสพติดอยู่ด้วย สัญญาขนส่งไม่เป็นโมฆะเพราะ ข ไม่ได้รู้ถึงถึงการดังกล่าว มิได้มุ่งหมายถึงการขนส่งสิ่งเสพติด กล่าวคือ มิรู้ว่าส่งที่ตนทำนั้นเป็นการต้องห้ามนั่นเอง ข จึงสามารถเรียกให้ ก ชำระหนี้ได้ แม้ ข จะทราบว่าขนส่งยาเสพติดเป็นการต้องห้ามตามกฎหมาย เป็นต้น มาตรา 411 ก็ย่อมควรมีการตีความและนำมาปรับใช้ในการทำงานเดียวกัน¹¹ กล่าวคือ กรณีที่จะเรียกคืนทรัพย์สินไม่ได้ตามมาตรา 411 นั้น ต้องปรากฏว่าผู้ชำระหนี้ได้รู้หรือควรรู้ว่าการชำระหนี้ของตนเป็นการฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายหรือขัดต่อศีลธรรมอันดี หากผู้ชำระหนี้ไม่รู้หรือไม่มีเหตุอันควรรู้ได้ว่าการชำระหนี้ของตนเป็นการฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายหรือขัดต่อศีลธรรมอันดี¹² ลูกหนี้ย่อมเรียกคืนได้ ไม่ถูกจำกัดสิทธิตามมาตรา 411 เช่น จากกรณีข้างต้น ก และ ข ตกลงกันขนส่งยาเสพติดโดยทั้งคู่ทราบดีว่าเป็นการขัดต่อกฎหมาย ค ไม่ทราบถึงข้อตกลงว่าการขนส่งดังกล่าวเป็นการขนส่งยาเสพติดแต่เห็นว่า ก ทำมาหากินได้ดีและอยากช่วยเหลือ ก จึงจ่ายค่าขนส่งแก่ ข แทน ก เช่นนี้ ค ไม่ทราบว่าตนกำลังชำระหนี้เป็นการฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมาย ย่อมไม่ต้องห้ามเรียกคืนตามมาตรา 411 นี้ เป็นต้น

ปัญหาคือ แล้วจะมีกรณีใดที่ถือได้ว่าการชำระหนี้ของลูกหนี้เงินกู้ยืมนั้นมิใช่การชำระหนี้ฝ่าฝืนกฎหมายที่ไม่อาจเรียกคืนได้ตามมาตรา 411 ผู้เขียนเห็นว่า มีบางกรณีหรือบางสถานการณ์ ที่ลูกหนี้

¹⁰ จิติ ดิงศภัทัย, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 4, น. 37

¹¹ ดู เพิ่งอ้าง, น.45

¹² ไพจิตร บุญญพันธุ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะจัดการงานนอกสั่งและลามิครได้, พิมพ์ครั้งที่ 7 แก้ไขเพิ่มเติม (นิติบรรณการ : กรุงเทพฯ, 2554), น. 141

อาจพิสูจน์ให้ศาลเห็นได้ว่า การที่ลูกหนี้ชำระหนี้ไปนั้น มิได้มุ่งหมายที่จะชำระหนี้อันเป็นการฝ่าฝืนข้อต้องห้ามตามกฎหมาย เพราะลูกหนี้เข้าใจว่าหนี้ที่ตนชำระนั้นมีใช้หนี้ในส่วนที่เกิดจากการอันฝ่าฝืนกฎหมาย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ลูกหนี้ไม่รู้หรือไม่มีเหตุอันควรรู้ว่าตนได้ชำระในส่วนของหนี้ (ดอกเบี้ย) ที่เกิดจากการอันต้องห้ามตามกฎหมาย (ตกลงเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด) นั่นเอง โดยลูกหนี้ต้องพิสูจน์พฤติการณ์เพื่อสนับสนุนความไม่รู้จักกล่าว (ซึ่งมิใช่การอ้างว่าตนไม่รู้กฎหมาย) โดยหากปรากฏหลักฐานเพียงพอที่แสดงให้ศาลเชื่อว่า แม้จะมีการชำระหนี้ต่อกัน โดยที่เจ้าหนี้มีเจตนาที่จะถือเอาการชำระหนี้นั้นเป็นการจัดสรรชำระหนี้ในส่วนของดอกเบี้ยที่ต้องห้ามตามกฎหมาย หากแต่ลูกหนี้หาได้มีเจตนาให้เอาการชำระหนี้นั้นเป็นการชำระดอกเบี้ยหรือเข้าใจว่าเงินที่ตนชำระมิใช่เป็นการชำระดอกเบี้ยที่เกินอัตรา แต่เป็นการชำระต้นเงิน เช่นนี้ ศาลย่อมรับฟังข้อต่อสู้ดังกล่าวและให้สิทธิลูกหนี้ที่จะเรียกคืนหรือถือเอาเงินดังกล่าวมาหักออกจากต้นเงินได้ ซึ่งในทางปฏิบัติ อาจเกิดกรณีเช่นนี้ขึ้นได้ เพราะบางกรณีลูกหนี้ได้ผ่อนชำระเงินให้แก่เจ้าหนี้เป็นงวด ๆ โดยที่ลูกหนี้มีเจตนาที่จะชำระเงินต้นเป็นสำคัญ โดยมีได้รู้ว่าเงินนั้นถูกคิดคำนวณรวมไปกับดอกเบี้ยที่เกินอัตรา แม้ว่าลูกหนี้จะยอมตกลงด้วยกับอัตราดอกเบี้ยตั้งแต่ขณะเข้าทำสัญญาก็ตาม ดังนี้ หากเป็นกรณีที่ขาดความชัดเจนในข้อตกลงระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้เกี่ยวกับเงินที่ชำระว่าเป็นการชำระในส่วนต้นเงินหรือส่วนดอกเบี้ย วัตถุประสงค์ของการชำระหนี้แต่ละคราวย่อมไม่ชัดเจนว่าจะเป็นการชำระหนี้ในส่วนของดอกเบี้ยที่ตกเป็นโมฆะ ย่อมมีแนวโน้มที่จะต้องด้วยกรณีข้อยกเว้นของการต้องห้ามมิให้ลูกหนี้เรียกเงินที่ชำระคืนตามมาตรา 411 และกรณีดังกล่าวนี้ เจ้าหนี้ก็ไม่อาจอ้างยันต่อลูกหนี้ถึงข้อสันนิษฐานสิทธิของเจ้าหนี้ตามกฎหมาย มาตรา 329 ที่ให้สันนิษฐานว่า การชำระหนี้ให้จัดใช้ในส่วนของดอกเบี้ยก่อน ทั้งนี้เพราะ เจ้าหนี้จะสามารถถือเอาสิทธิของเจ้าหนี้ตามมาตรา 329 ได้ก็ต่อเมื่อมูลหนี้ระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้เป็นมูลหนี้ที่สมบูรณ์ทั้งในส่วนของต้นเงินและดอกเบี้ย ในเมื่อข้อตกลงในส่วนของดอกเบี้ยกลายเป็นโมฆะเสียแล้ว เจ้าหนี้น่าจะไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิตาม มาตรา 329 ดังกล่าว ทั้งนี้ การพิสูจน์ต่อศาลในกรณีดังตัวอย่างข้างต้นเป็นเรื่องที่ยากสำหรับลูกหนี้ เว้นแต่เป็นกรณีที่ปรากฏเป็นธรรมเนียมปฏิบัติระหว่างกันว่าเงินที่ชำระเป็นงวด ๆ เจ้าหนี้จัดสรรเอาเป็นการชำระต้นเงินมิใช่ดอกเบี้ย

นอกจากนี้ ยังมีกรณีที่เป็นตัวอย่างการปรับใช้มาตรา 407 และ 411 ที่ผู้เขียนเห็นว่า สอดคล้องกับแนวการใช้การตีความกฎหมายมาตรา 407 และ 411 ที่ผู้เขียนได้อธิบายไปคือ กรณีตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ตัดสินให้ลูกหนี้สถาบันการเงินเรียกเงินที่ตนชำระไปคืนหรือหักออกจากต้นเงินได้ แม้ศาลจะตัดสินว่าดอกเบี้ยที่สถาบันการเงินเรียกเก็บเป็นดอกเบี้ยที่เกินอัตราและข้อตกลงชำระดอกเบี้ยเป็นโมฆะไป ทั้งนี้เพราะดอกเบี้ยเกินอัตราดังกล่าวเกิดจากการที่สถาบันการเงินคำนวณอัตราผิดพลาด (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3037/2547, ที่ 5603/2548, ที่ 8000/2553 และ ที่ 10625/2554) (อย่างไรก็ดี ผู้เขียนตั้งข้อพึงสังเกตว่าในกรณีที่สถาบันการเงินคำนวณอัตราดอกเบี้ยผิดพลาดดังกล่าว น่าจะเป็นกรณีที่คู่สัญญาไม่ได้มีเจตนาจะผูกพันกันในส่วน of จำนวนเงินที่ชำระเกินอัตราที่กฎหมายกำหนด ย่อมเรียกคืนได้ตามหลักลาภมิควรได้ และมีใช้กรณีที่คู่สัญญามีเจตนาเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา หากพิจารณาตามเจตนาที่แท้จริงยิ่งกว่าถ้อยคำหรือตัวอักษรตามมาตรา 171 ข้อตกลงเรื่องดอกเบี้ยไม่ตกเป็นโมฆะตามมาตรา 150 แต่เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกดอกเบี้ยได้ตามอัตราตามกฎหมาย) แม้ตามแนว

คำพิพากษาศาลฎีกาที่มีอยู่เดิม (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2654/2546) ศาลฎีกาได้เคยตัดสินว่าลูกหนี้เรียกดอกเบี้ยคืนไม่ได้ แต่กรณีตามแนวคำพิพากษาศาลฎีกาทั้งสี่ที่ยกมานี้ ศาลอ้างเหตุผลและพฤติการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าลูกหนี้ไม่ได้มุ่งหมายชำระหนี้ตามอำเภอใจและไม่ใช่ว่าการชำระหนี้โดยฝ่าฝืนกฎหมาย เนื่องด้วยดอกเบี้ยเกินอัตราที่สถาบันการเงินเรียกเก็บเกิดจากการที่สถาบันการเงินคำนวณผิดพลาด ประกอบกับสถาบันการเงินประกอบธุรกิจที่เป็นที่เชื่อถือของประชาชน อีกทั้งอัตราดอกเบี้ยที่สถาบันการเงินมีสิทธิเรียกเก็บได้ตามกฎหมายนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอแตกต่างจากกรณีการเรียกดอกเบี้ยของเจ้าหนี้ที่เป็นบุคคลทั่วไป ลูกหนี้ย่อมเชื่อถือและเชื่อโดยสุจริตว่าดอกเบี้ยที่ธนาคารดังกล่าวเรียกเก็บและตนได้ชำระไปนั้นเป็นดอกเบี้ยที่คำนวณถูกต้องตามอัตราที่กฎหมายอนุญาตแล้ว เห็นได้ว่ากรณีเช่นนี้ลูกหนี้มีได้ใจชำระดอกเบี้ยอันเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายหรือขัดต่อศีลธรรมอันดีอันเป็นสิ่งที่มาตรา 411 มุ่งหมายมิให้เกิดขึ้น โดยการลงโทษลูกหนี้มิให้เรียกทรัพย์สิน และหากในกรณีดังกล่าวนี้เปลี่ยนเป็นว่า ศาลตัดสินห้ามมิให้ลูกหนี้เรียกเงินดอกเบี้ยคืนได้หรือมิให้หักเงินออกจากเงินต้น ย่อมเกิดผลประหลาดที่ขัดกับเจตนารมณ์ของบทบัญญัติมาตรา 411 กล่าวคือ ลูกหนี้ผู้เชื่อโดยสุจริต (โดยมิใช่การอ้างว่าตนไม่รู้กฎหมาย) ว่าตนชำระหนี้โดยถูกต้องตามกฎหมายกลับถูกลงโทษโดยการตัดสิทธิมิให้เรียกเงินที่ตนชำระไปคืน ทั้งที่ฝ่ายธนาคารซึ่งเป็นเจ้าหนี้เป็นผู้คำนวณและเรียกเก็บอัตราดอกเบี้ยผิดไปจากที่กฎหมายอนุญาต กรณีสถานการณ์ดังกล่าวนี้ จึงเป็นตัวอย่างสนับสนุนการตีความและปรับใช้มาตรา 411 ที่หากจะลงโทษเขาโดยห้ามเรียกทรัพย์สิน ให้พิจารณาถึงเจตนาของลูกหนี้ผู้ชำระหนี้ด้วยเป็นสำคัญ หากแต่การอ้างความไม่รู้ถึงการมีอยู่ของกฎหมายที่ห้าม ไม่อาจนำมาเป็นข้อแก้ตัวว่าตนไม่มีเจตนาชำระหนี้ฝ่าฝืนกฎหมายหรือขัดต่อศีลธรรมฯ

สำหรับแนวโน้มนำมาตรา 407 และมาตรา 411 มาปรับใช้พบว่า ในทางปฏิบัติศาลมักนำมาตรา 407 มาปรับใช้ในการปฏิเสธสิทธิของลูกหนี้ในการเรียกคืนทรัพย์สิน โดยมีได้หยิบยกมาตรา 411 มาปรับใช้หรืออาจเป็นกรณีในทางกลับกัน โดยไม่จำเป็นต้องปรับวินิจฉัยทั้งสองมาตราร่วมกันเสมอไป ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นเรื่องที่ไม่ได้มีความผิดแผกไปจากการปรับใช้กฎหมายในระบบกฎหมายไทย หากคู่ความซึ่งเป็นเจ้าหนี้ยกข้อกล่าวอ้างเพื่อปฏิเสธสิทธิเรียกคืนทรัพย์สินของลูกหนี้ ตามมาตราใดมาตราหนึ่งเพียงมาตราเดียวและลูกหนี้ไม่อาจพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าการชำระหนี้ของตนมิใช่การชำระหนี้ในลักษณะที่ต้องด้วยมาตรา 407 หรือมาตรา 411 แล้วแต่กรณีตามที่คู่ความกล่าวอ้าง ก็เพียงพอที่จะเป็นเหตุให้ลูกหนี้ผู้ชำระหนี้ไม่มีสิทธิได้รับทรัพย์สินแล้ว แต่ในกรณีที่เจ้าหนี้ปฏิเสธสิทธิเรียกทรัพย์สินของลูกหนี้โดยอ้างต่อศาลทั้งมาตรา 407 และ 411 และลูกหนี้ยกข้อต่อสู้ปฏิเสธการเสียสิทธิของตนตามกฎหมายสองมาตราดังกล่าว หากลูกหนี้ไม่อาจพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าการชำระหนี้ของตนมิใช่การชำระหนี้ในลักษณะที่ต้องด้วยมาตรา 407 หรือมาตรา 411 เพียงมาตราเดียว ก็เพียงพอที่จะเป็นเหตุให้ลูกหนี้ผู้ชำระหนี้ไม่มีสิทธิได้รับทรัพย์สินแล้ว โดยศาลไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงอีกมาตราหนึ่ง แต่กรณีหลังนี้ หากปรากฏข้อเท็จจริงว่าลูกหนี้สามารถพิสูจน์ให้ศาลเห็นได้ตามข้อกล่าวอ้างตนว่าการชำระหนี้ของตนมิใช่การชำระหนี้ในลักษณะที่ต้องด้วยมาตรา 407 ศาลจำต้องพิจารณามาตรา 411 ประกอบด้วย หรืออาจเป็นกรณีในทำนองกลับกัน ดังนั้น การปรับใช้มาตรา 407 และมาตรา 411 จึงมักขึ้นอยู่กับกรณียกกำหนดประเด็นข้อต่อสู้ของเจ้าหนี้และลูกหนี้ในการกล่าวอ้างสิทธิของตน

(ในกรณีของเจ้าหนี้) และการอ้างปฏิเสธการเสียดสิทธิตาม (ในกรณีของลูกหนี้) รวมถึงการนำสืบพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ข้ออ้างข้อเถียงของตนด้วยประกอบกัน อย่างไรก็ตาม หากเป็นการปรับใช้กฎหมายสารบัญญัติให้ครบถ้วนครอบคลุม การที่จะให้ลูกหนี้ผู้ชำระหนี้มีสิทธิเรียกเงินคืนหรือจัดเอาเงินที่ชำระไปแล้วเป็นการชำระหนี้ในส่วนเงินต้นได้ การชำระหนี้ของลูกหนี้ต้องมีใช้การชำระหนี้ในลักษณะที่ต้องห้ามทั้งตามมาตรา 407 และ มาตรา 411 แต่เมื่อเกิดเป็นคดีข้อพิพาทในศาล หากคู่ความมิได้ยกข้ออ้างข้อต่อสู้มาอย่างครบถ้วนทุกมาตรา ศาลย่อมมิได้กำหนดเป็นประเด็นแห่งคดีเพื่อพิจารณา จึงส่งผลให้ปรากฏการปรับใช้กฎหมายมาตรา 407 หรือ มาตรา 411 มาตราใดมาตราหนึ่งเพียงมาตราเดียว แต่กระนั้น แม้คู่ความมิได้ยกข้อกล่าวอ้างหรือต่อสู้ตามมาตรา 411 ศาลมีอำนาจหยิบยกมาตรา 411 มาพิจารณาได้ด้วยอำนาจศาลเองโดยอาศัยความตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 142(5) เพื่อพิจารณาว่าการชำระหนี้ของลูกหนี้เป็นการอันฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีหรือไม่ เพราะประเด็นการจำกัดสิทธิเรียกคืนทรัพย์เพราะเป็นการชำระหนี้อันฝ่าฝืนข้อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน อาจถูกพิจารณาเป็นข้อกฎหมายอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน แม้จะยังไม่มีคำพิพากษาบรรทัดฐานใดที่ศาลหยิบยกเอามาตรา 411 มาพิจารณาขึ้นเองอย่างชัดเจน หากแต่ปรากฏกรณีที่เป็นประเด็นใกล้เคียงกันคือ กรณีที่ศาลหยิบยกมาตรา 150 มาเป็นประเด็นการพิจารณาขึ้นเองแม้คู่ความมิได้กล่าวอ้างหรือต่อสู้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 810/2554, 5308/2548, และ 2486/2544) ศาลก็น่าจะยกมาตรา 411 ในฐานะที่เป็นกฎหมายเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยได้¹³

ดังที่ได้อธิบายมาข้างต้นว่าข้อต่อสู้และการพิสูจน์ให้ศาลเห็นได้ว่าลูกหนี้ผู้ชำระหนี้ไม่ได้ชำระหนี้ตามอำเภอใจนั้น อาจไม่ใช่กรณีที่เชื่อถือได้ว่าการชำระหนี้ของลูกหนี้ไม่ใช่การชำระหนี้ที่เป็นการฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายหรือศีลธรรมฯ หากข้อเท็จจริงที่น่าสืบไม่เพียงพอที่จะแสดงให้ศาลเชื่อว่าลูกหนี้ชำระหนี้ไปโดยไม่รู้หรือเข้าใจผิดว่าเงินที่ตนชำระเป็นเงินที่ชำระหนี้ในส่วนเงินต้นหรือชำระไปโดยไม่รู้ว่าเป็นเงินส่วนดังกล่าวได้คิดคำนวณรวมกับเงินดอกเบี้ยที่เกินอัตราอยู่ด้วย และหากประเด็นแห่งคดีมีเพียงการกล่าวอ้างและต่อสู้ว่าการชำระหนี้ของลูกหนี้เป็นการชำระหนี้ตามอำเภอใจหรือไม่ ศาลอาจใช้อำนาจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 142(5) เพื่อหยิบยกมาตรา 411 ขึ้นปฏิเสธสิทธิของลูกหนี้ในการเรียกเงินดอกเบี้ยคืนได้ อย่างไรก็ตาม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 142(5) ให้อำนาจศาลหยิบยกได้เมื่อศาลเห็นสมควร หากการหยิบยกมาตรา 411 ขึ้นมาอาจส่งผลในทางลงโทษหรือเป็นผลร้ายแก่ลูกหนี้ในสถานการณ์ที่ควรได้รับความคุ้มครองด้วยเหตุผลบางประการ ศาลก็อาจไม่เลือกใช้อำนาจดังกล่าวเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม

สำหรับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2131/2560 ที่หยิบยกมาพิจารณาดังแต่ต้นนี้ ผู้เขียนมีความเห็นต่อแนวคำวินิจฉัยของศาลฎีกาฉบับย้อนหลังดังกล่าวว่า การที่ศาลวินิจฉัยว่า “...กรณีถือไม่ได้ว่าจำเลยชำระหนี้โดยจงใจฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายหรือเป็นการกระทำอันใดตามอำเภอใจเสมือนหนึ่งว่าเพื่อชำระหนี้โดยรู้ยู่ว่าตนไม่มีความผูกพันตามกฎหมายที่ต้องชำระ อันจะเป็นเหตุให้จำเลยไม่มีสิทธิได้รับทรัพย์นั้นคืนตาม ป.พ.พ. มาตรา 407” นั้น ยังมีความไม่ชัดเจนว่าศาลฎีกาตัดสินในประเด็นตาม

¹³ เพ็งอ้าง, น. 148

มาตรา 407 หรือ มาตรา 411 หรือทั้งสองมาตรา เพราะแม้ศาลไม่ได้กล่าวถึงตัวเลขมาตรา 411 แต่ก็ได้กล่าวถึงถ้อยบัญญัติตามมาตรา 411 รวมอยู่ด้วยในคราวเดียวกับการหยิบยกถ้อยบัญญัติในมาตรา 407 และแม้ศาลจะตัดสินให้ลูกหนี้สามารถเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่ชำระเกินคืนหรือนำมาหักออกจากต้นเงินได้นี้ ยังถือไม่ได้ว่าเป็นการพิพากษากลับหลักกฎหมายมาตรา 407 หรือ มาตรา 411 แต่ประการใด หากแต่เป็นการที่ศาลพิจารณาข้อเท็จจริงในคดีในแต่ละคดีเพื่อประกอบการใช้และตีความบทบัญญัติมาตรา 407 และมาตรา 411 หากแต่สิ่งที่ยังไม่มีความชัดเจนจากการพิจารณาคำพิพากษากฎาฉบับย้อนขึ้นคือ ศาลฎีกาได้ตีความมาตรา 407 และมาตรา 411 ดังที่ผู้เขียนได้อธิบายและยกตัวอย่างไปหรือไม่ และในคดีดังกล่าวมีการนำเสนอสืบพิสูจน์หลักฐานเพียงพอให้ศาลปรับเข้ากรณียกเว้นที่ลูกหนี้ชำระหนี้ดอกเบี้ยไปโดยเข้าใจผิดคิดว่าเป็นการชำระเงินต้นหรือชำระไปโดยไม่รู้ว่าเงินส่วนดังกล่าวได้คิดคำนวณรวมกับเงินดอกเบี้ยที่เกินอัตราอยู่ด้วยหรือไม่ หรือมีกรณีข้อยกเว้นประการอื่นที่ปรากฏข้อเท็จจริงขึ้นใหม่ในคดีหรือไม่ หรือเป็นกรณีที่เจ้าหนี้ไม่ได้ยกข้ออ้างตามมาตรา 411 หากแต่ยกอ้างมาตรา 407 เพื่อปฏิเสธสิทธิของลูกหนี้ในการเรียกทรัพย์สินหรือไม่ ประการใด จึงยังต้องพิจารณาข้อเท็จจริงจากสำนวนคดีและคำพิพากษาคณะเต็มเพื่อวิเคราะห์การวินิจฉัยตัดสินของศาลในคดีดังกล่าวนี้ต่อไป

แต่เมื่อพิจารณาผลแห่งคดีที่ว่าเจ้าหนี้ต้องคืนเงินหรือหักออกจากต้นเงินตามหลักกฎหมายเรื่องลามิควร์ได้อันเป็นบทหลักตามมาตรา 406 แล้ว ผู้เขียนเห็นว่า ผลคดีดังกล่าวอาจเกิดจากการที่ศาลใช้และตีความมาตรา 407 และมาตรา 411 คลาดเคลื่อนไป หากปรากฏข้อเท็จจริงในทางนำสืบว่าลูกหนี้ชำระหนี้โดยรู้ถึงความเป็นโมฆะของดอกเบี้ยและรู้หรือมุ่งประสงค์ชำระดอกเบี้ยซึ่งเกินอัตรานั้นให้แก่เจ้าหนี้ไป เพราะกรณีดังกล่าวย่อมเป็นการชำระหนี้โดยอำเภอใจและเป็นการชำระหนี้โดยฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมาย หากเป็นกรณีอย่างหลังนี้แล้วจะถือเอาคำพิพากษาดังกล่าวนี้เป็นการกลับหลักกฎหมายที่ศาลฎีกาเคยวางแนวพิพากษามาก่อน ก็จะเป็นผลให้บทบัญญัติตามมาตรา 407 และมาตรา 411 ว่าด้วยการตัดสิทธิลูกหนี้ในการเรียกทรัพย์สินเพราะตนชำระหนี้ตามอำเภอใจหรือชำระหนี้ฝ่าฝืนข้อห้ามตามกฎหมายหรือศีลธรรมฯ ไม่มีที่ใช้หรือหมดความหมายไปสำหรับทุกกรณี (มีจำกัดเพียงแต่การคิดดอกเบี้ยกู้ยืมเงินเกินอัตรา) ที่เกิดการชำระหนี้ในมูลหนี้ใด ๆ ก็ตามที่มูลแห่งหนี้ตกเป็นโมฆะเพราะเป็นนิติกรรมที่มีวัตถุประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งโดยกฎหมายหรือความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมฯ แม้ผลแห่งคดีจะเป็นการคุ้มครองลูกหนี้กู้ยืมเงินที่มีสถานะทางการเงินที่ด้อยกว่าเจ้าหนี้ให้ได้รับความเป็นธรรมเมื่อพิจารณาสถานะทางเศรษฐกิจประกอบก็ตาม ผู้เขียนก็ไม่เห็นด้วยกับการตีความและปรับใช้บทกฎหมายที่มุ่งใช้กับกรณีทั่วไปในทางที่ผิดหรือคลาดเคลื่อนไปเพียงเพื่อต้องการให้ความเป็นธรรมในแต่ละคดี หากเห็นว่าบุคคลที่ตกเป็นลูกหนี้ตามสัญญากู้ยืมเงินควรได้รับการคุ้มครองในกรณีดังกล่าวเป็นการเฉพาะก็ควรให้ความคุ้มครองโดยการปรับแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายต่อไป เพื่อให้การปรับใช้กฎหมายที่มีอยู่และที่จะบัญญัติขึ้นใหม่ในอนาคตสามารถใช้ได้อย่างถูกต้องด้วยกรณีพิพาทที่เกิดขึ้น

กล่าวโดยสรุป ผู้เขียนยังไม่ปักใจเชื่อหรือเห็นด้วยว่าคำพิพากษาศาลฎีกาข้างต้นมีผลเป็นการกลับหลักคำพิพากษาศาลฎีกาในคดีก่อน ๆ ที่มีอยู่จำนวนมาก ยังคงมีประเด็นที่ต้องพิจารณาให้ถ่วงถ้ทั้งในเรื่องการกำหนดประเด็นแห่งคดีและประเด็นในทางนำสืบข้อเท็จจริงในคดีดังกล่าว การสรุป

คำพิพากษาศาลฎีกาดังกล่าวมาอย่างย่อ อาจทำให้ประเด็นแห่งคดีและข้อเท็จจริงในทางนำสืบอันเป็นสาระสำคัญต่อการให้เหตุผลประกอบการตีความและปรับใช้กฎหมายของศาลตกหล่นไปและอาจทำให้ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาคำพิพากษาดังกล่าวเข้าใจหลักกฎหมายผิดไป เพราะได้รับรู้แต่เพียงผลแห่งคดีที่ดูเหมือนจะขัดกับผลแห่งคดีที่ปรากฏตามแนวคำพิพากษาคดีก่อน ๆ

ข้อสังเกตเพิ่มเติมอีกข้อหนึ่งคือ หลักกฎหมายว่าด้วยลาภมิควรได้ยังคงเป็นข้อกฎหมายที่มีการศึกษาและอธิบายการตีความและการปรับใช้อย่างจำกัด และน่าสนใจว่าหลักกฎหมายเรื่องดังกล่าวมีประวัติความเป็นมาค่อนข้างยาวนานย้อนไปถึงสมัยโรมัน¹⁴ การได้ย้อนพิจารณาถึงประวัติความเป็นมาจนกระทั่งมาบัญญัติเป็นหลักกฎหมายในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย น่าจะช่วยให้ความเข้าใจหลักกฎหมายดังกล่าวกระจ่างชัดมากยิ่งขึ้นและส่งผลให้การใช้และการตีความบทบัญญัติว่าด้วยลาภมิควรได้มีความถูกต้องเหมาะสมตรงตามเจตนารมณ์และเหตุผลเบื้องหลังบทบัญญัติอีกด้วย

14 ศนันท์กรณ โสทธิพันธุ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะละเมิด จัดการงานนอกสั่ง ลาภมิควรได้, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2553), น. 399-401.